

Ковригіна Валентина Євгенівна –
здобувач Національної академії внутрішніх
справ

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ

Розглянуто найбільш актуальні питання виявлення фінансово-економічних ризиків та управління ними в сучасних умовах.

Ключові слова: фінансово-економічні ризики; нормативно-правове регулювання; управління; прогнозування.

Рассмотрены наиболее актуальные вопросы выявления финансово-экономических рисков и управления ими в современных условиях.

Ключевые слова: финансово-экономические риски; нормативно-правовое регулирование; управление; прогнозирование.

The most widespread problems of financial and economical risks identification and governance are considered.

Keywords: financial and economical risks; legal regulation; governance; prognostication.

Як свідчать сучасні наукові дослідження у сфері ринкового господарювання, ця діяльність здійснюється в умовах численних економічних і фінансових ризиків, що можуть негативно вплинути на її ефективність. А тому сьогодні важливо поповнювати знання про ризики на основі вивчення та узагальнення як практичного досвіду управління, прийняття управлінських рішень в умовах економічних і фінансових ризиків, так і їх нормативно-правового регулювання. У статті ця проблема розглядається в практичній і теоретичній площинах з позицій адміністративного та фінансового права. Поставлена проблема має безпосередній зв'язок з такими важливими науковими та практичними завданнями, як подальше вивчення ризикованих ситуацій, управління ними, роль у цьому нормотворчої діяльності й затверджених нормативів визначення та прогнозування ризиків.

Вивчення зарубіжної і вітчизняної літератури, у якій викладено проблеми ризиків, показує, що їх досліджували як вітчизняні (О. М. Коновалюк, В. Т. Севрук), російські (Г. В. Чернова, Л. С. Шапкін, В. Л. Шапкін), так і західні вчені (Боді Зві, Пітер Ф. Друкері, Мертон Роберт) та ін. Проте у своїх дослідженнях вони не приділяли належної уваги розгляду економічних і фінансових ризиків з позицій управління і прийняття управлінських рішень, а також нормативно-правового регулювання. Тому автори свою увагу зосередили на дослідженні саме цих проблем, вивчаючи вплив зазначених чинників як на ризики, так і їх наслідки.

Згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1].

Законодавець наголошує, що уникнути ризику в процесі підприємницької діяльності у вітчизняних умовах практично неможливо. А тому кожен підприємець має таким чином планувати свою діяльність, щоб негативний, руйнівний вплив ризику був мінімізований. Вирішальна роль у цьому належить нормативно-правовому регулюванню, управлінню, обраним нормативам прогнозування і обчислення фінансово-економічних ризиків.

Як відомо, основу будь-якої діяльності становить її нормативно-правове регулювання. Сьогодні нормативна база законодавства України, що розглядає ризики, незначна і нараховує лише 25 статей Закону України "Про господарські товариства" і близько 10 статей Цивільного і Господарського кодексів України. Водночас, наприклад, у Сполучених Штатах Америки таких статей кілька тисяч, які детально і всебічно регламентують багатогранну діяльність кожного учасника господарських товариств.

Верховною Радою України за останні десять років розглянуто понад півсотні законопроектів про акціонерні товариства, а також про внесення змін до Закону України "Про господарські товариства" та ін. Але це лише перші спроби вдосконалити законодавство про ризики. Донині в Україні відсутній закон про акціонерні товариства, а відповідний однойменний законопроект розглядався Верховною Радою України в другому читанні 12 разів, чотири рази проходив голосування, на нього наклали вето три президенти України [2]. Україна сьогодні замикає список країн СНД і світу, у яких найгірше відрегульовані господарські взаємовідносини. У таких умовах це стає ще одним і чи не найголовнішим фінансовим ризиком будь-якої господарської діяльності.

Незалежна Україна буде ринкові відносини, не маючи для цього відповідного досвіду. Це позначається на правовому забезпеченні фінансового механізму, а також на нормативному та інформаційному забезпеченні. Юридично-правова база не відстає в розвитку від трансформаційних процесів, зумовлених новими ринковими відносинами. А тому в Україні протягом перших років становлення її державності було зроблено чимало помилок.

До недоліків правового забезпечення фінансово-економічної діяльності цього періоду можна віднести: безсистемність законодавства; неоднакову визначеність термінів; відсутність уніфікації викладення; невідповідність законодавства окремим сферам життя; неналежний рівень культури застосування права.

Після 1991 р., насамперед, закладалися основи формування національної системи державної адміністрації на ліберально-демократичних принципах, а пізніше на авторитарних з відродженням як старих радянських традицій, так і окремих елементів ринкових форм і методів.

Методи управління поділяються на економічні, адміністративні, соціально-психологічні, правові, математичні, кібернетичні, евристичні [3].

Державу та право виділяють як ті елементи надбудови, що найтісніше пов'язані з економічним базисом і справляють на нього зворотний вплив. Розглядаючи право в системі соціального управління, можна розрізнити дві основні форми впливу правової системи на систему управління.

Право створює загальну нормативну систему, що впливає на формування управлінських рішень і регулює економічні та фінансові відносини. Крім цього, право відіграє важливу роль в організації самої системи управління. Воно використовується не тільки для регулювання суспільних відносин, а й у сфері безпосередньої організації управління. Ця організаційна функція права має істотне значення для всієї системи управління. Норми визначають, на якому рівні приймаються рішення, порядок їх підготовки та реалізації, чий рішення і для кого обов'язкові, як погоджуються управлінські рішення різних рівнів. Сьогодні, у зв'язку з перебудовою управління економікою та фінансового механізму, істотні зміни вносяться й до правових актів, що регулюють економічну та фінансову діяльність.

У низці робіт з теорії управління право розглядається як один із методів управління. Можливість прийняття рішення на тому чи іншому рівні управління визначається правом, що встановлює компетенцію органу, набір засобів, інструментів, з допомогою яких рішення буде реалізовано.

Тому, як уважає Р. О. Халфіна, слід розмежувати, як це здійснено в кібернетиці, регулювання та управління за тією ознакою, що регулювання слід розуміти як збереження діяльності системи в заданому режимі, а управління – як перехід системи на нові параметри. Відповідно до цього, правове регулювання доцільно відносити до норм та інститутів, що спрямовані на збереження існуючої системи, а поняття управління виділити на тій підставі, що при цьому передбачається подальший розвиток системи, не наділяти поняття правового регулювання "управлінською" природою і розрізняти керівну і регульовальну функції права [4].

Важливість місця, ролі та значення права в управлінні наочно розкриваються при аналізованні моделі управлінського циклу на стадії формування цілей; дескриптивній стадії – збору й обробки інформації; прескриптивній стадії – прийняття управлінського рішення, організації його виконання; ретроспективній стадії – аналізу й контролю виконання управлінських рішень. Кожна з цих стадій передбачає певні нормативні акти й правові методи.

Перша стадія управлінського циклу – формування мети. Формуючи мету в управлінському циклі, орган діє в межах вже існуючої програми, установленої в рішеннях і документах, державних планах, нормах чинного права. Конкретна мета управлінського циклу повинна слугувати реалізації цілей вищого рівня "дерева цілей". Відповідність цілей кожного циклу загальним і тимчасовим цілям економічного розвитку – одне з першочергових завдань наукового управління економікою та фінансами.

Друга стадія управлінського циклу – дескриптивна – збір і обробка інформації, необхідної для прийняття рішення. При цьому істотне значення має правове регулювання. Усі існуючі форми обліку та фінансової звітності закріплено відповідними правовими нормами. Коло одержуваної і обробленої інформації на різних рівнях управління, можливості її використання – усе це визначається правом. Водночас чинні норми права створюють розгалужену й чітку систему, регулюючи збір і обробку інформації.

Важливе значення має правове регулювання відносин на третій – прескриптивній – стадії управлінського циклу. При ухваленні управлінського рішення низка головних умов належить нормам права. Це, насамперед, правомочність органу на прийняття рішення. У низці випадків встановлюються спеціальні процедури прийняття деяких видів рішення, спрямовані на те, щоб забезпечити його обґрунтованість, урахування в них інтересів осіб, на яких можуть поширюватися наслідки рішення, тощо. Необхідна умова для управлінського рішення – його узгодженість з нормами права, що регулюють відносини, тією чи іншою мірою пов'язані з наслідками прийнятого рішення. Управлінське рішення завжди має відповідати всім вимогам, що висувуються до таких актів.

Наступна стадія управлінського циклу – реалізація рішення, організація його виконання. Для реалізації рішення необхідне забезпечення визначених дій посадових осіб, структурних підрозділів, колективів. Вплив на поведінку, у сфері управління здійснюється з допомогою права. Права й обов'язки відповідальних осіб і організацій, що виконують рішення, встановлюються відповідно до чинних норм права. Набувають сили механізми, спрямовані на забезпечення правомірної поведінки, до складу яких входить і реалізація управлінського циклу, прийняті на всіх рівнях системи управління. Використовується весь арсенал правових засобів, що впливають на поведінку. Саме тут виявляється відповідність прийнятих рішень вимогам об'єктивних законів розвитку, адекватність правових форм, що використовуються ефективними правовими механізмами.

На ретроспективній стадії здійснюється узагальнення, аналіз і контроль результатів виконання прийнятих рішень. Важливість цієї стадії визначається тим, що вона створює можливість зворотного зв'язку, своєчасного реагування на інформацію про позитивні й негативні наслідки прийнятого рішення, про те, якою мірою досягається мета, поставлена на першій стадії циклу. Ця інформація надає можливість вчасно скорегувати помилкові рішення, удосконалити механізми реалізації. І, звичайно, на цій стадії право відіграє таку саму роль, має такі самі можливості, як і на всіх попередніх [4].

Створення адекватної правової форми управління економікою, зміцнення ролі закону й упорядкування підзаконної нормотворчості – важливий засіб реалізації стратегії в управлінні економікою. Важливе значення також мають затверджені нормативи прогнозування і обчислення фінансово-економічних ризиків.

Згідно з методикою проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій, однією з важливих характеристик фінансового стану підприємства є фінансова

незалежність від зовнішніх джерел. З цією метою обчислюється коефіцієнт фінансової незалежності "автономії" (Кавт) як відношення загальної суми власних коштів до підсумку балансу. Багаторічною практикою встановлено, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто критичне значення $Kavt=0,5$. Чим більше значення коефіцієнту, тим кращий фінансовий стан підприємства (менша залежність від зовнішніх джерел) [5].

Для визначення фінансової стійкості вираховують коефіцієнт фінансової стабільності (Кфс), який характеризує співвідношення власних та позикових коштів. Перевищення власних коштів над позиковими вказує на те, що підприємство має достатній рівень фінансової стійкості й відносно незалежне від зовнішніх фінансових джерел. Нормативне значення Кфс повинно бути більше 1. Якщо Кфс менше 1, то потрібно з'ясувати причини зменшення фінансової стабільності (падіння виручки, зменшення прибутку, необґрунтоване збільшення матеріальних запасів тощо).

Важливе значення в процесі аналізування джерел власних коштів має показник фінансового лівериджу (Фл), який характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань і визначається як відношення довгострокових зобов'язань до джерел власних коштів [5]. Зростання значення Фл свідчить про зростання фінансового ризику, тобто можливість втрати платоспроможності. У такому разі детальніше аналізують показники другого розділу пасиву балансу.

Для вирішення питання щодо забезпечення підприємства власними коштами розраховується коефіцієнт забезпечення власними коштами (Кзк). Цей коефіцієнт розраховується як відношення різниці між обсягами джерел власних та прирівняних до них коштів (за вирахуванням статей: "Розрахунки з учасниками", "Резерви наступних витрат і платежів", "Доходи майбутніх періодів", "Реструктуризований борг") і фактичною вартістю основних засобів та інших позаоборотних активів до фактичної вартості наявних у підприємства оборотних коштів.

З позицій прогнозування і фінансових ризиків становить інтерес методика складання бізнес-планів, розроблена агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій.

Ця методика розроблена відповідно до Положення про Реєстр неплатоспроможних підприємств та організацій, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 1996 р. № 1403, для надання методичної допомоги при складанні бізнес-планів. Бізнес-план з управлінської точки зору – це специфічний плановий документ, у якому відображено організаційно-фінансові заходи для забезпечення виробництва окремих видів товарів, робіт, послуг. План надає можливість визначити перспективи розвитку майбутнього ринку збуту, оцінити витрати на виготовлення і реалізацію потрібної цьому ринку продукції, визначити її потенційну прибутковість. План повинен також дати відповідь: чи доцільно здійснювати інвестування виробництва з точки зору самоокупності витрат. У ньому має бути відображено аналіз можливих ризиків та їх страхування.

Указано, зокрема, такі основні види ризиків при виконанні бізнес-плану, як:

ризик затримання початку виконання проекту;
ризик невиходу на запланований обсяг виробництва та реалізації продукції (ринковий);
ризик зміни економічної політики держави (уведення ліцензування, квотування на відповідний вид діяльності, зміни в оподаткуванні, митному та валютному регулюванні);
ризик конкуруючої технології [6].

Крім цього, за основними видами ризиків надається їх оцінка для визначення загального рівня ризику за бізнес-планом. Відповідно до оцінки окремих ризиків, надаються засоби та форми їх ефективного страхування шляхом створення резервних фондів зовнішнього страхування найбільш суттєвих ризиків. Указуються засоби для зменшення ризиків і можливих утрат (створення резервних фондів зовнішнього страхування найбільш суттєвих ризиків тощо).

Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" визначає поняття "прийнятний ризик" – "соціально, економічно, технічно і політично обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого рівня" [7]. А також дає тлумачення поняття ризик як кількісної міри небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності й можливий розмір втрат від них [7].

У процесі здійснення державного нагляду (контролю), як функції управління, відповідний орган визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності. З урахуванням значення прийнятого ризику для життєдіяльності всі суб'єкти господарювання, що підлягають нагляду (контролю), належать до одного з трьох ступенів ризику: з високим, середнім та незначним. Залежно від ступеня ризику, орган державного нагляду (контролю) визначає періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю).

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності й періодичність проведення планових заходів, затверджує Кабінет Міністрів України за поданням органу державного нагляду (контролю). Залежно від ступеня ризику, орган державного нагляду (контролю) визначає перелік питань для здійснення планових заходів, що затверджені його наказом. У межах переліку питань кожен орган державного нагляду (контролю), залежно від мети заходу, має визначити ті питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

Уніфіковані форми актів, у яких передбачено перелік питань залежно від ступеня ризику, затверджуються органом державного нагляду (контролю) і публікуються в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством [7].

Методика проведення державною контрольно-ревізійною службою державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання серед факторів ризику виділяє можливі порушення, недоліки та проблеми, які негативно вплинули або можуть вплинути на рівень управління діяльністю суб'єкта господарювання, виконання ним

поставлених цілей і завдань, ефективне використання ресурсів, результати фінансово-господарської діяльності тощо, а також можливі резерви для підвищення ефективності й покращення фінансових і виробничих результатів діяльності суб'єкта господарювання [8].

Для виявлення факторів ризику та їх динаміки періодично проводиться аудит, який складається з чотирьох етапів: перший – підготовка до аудиту, другий – детальне вивчення об'єкта аудиту та складання програми аудиту, третій – перевірка факторів ризику, четвертий – формування висновків за результатами аудиту й підготовка аудиторського звіту. Отже, основна частина процесу аудиту підпорядковується саме вивченню факторів ризику. При цьому зазначені фактори поділяються на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні фактори фінансово-економічного ризику є незалежними від об'єкта аудиту, але можуть безпосередньо впливати на його діяльність і фінансові результати. До зовнішніх факторів ризику, зокрема, належать:

зміни, унесені до нормативно-правових актів, якими безпосередньо регулюється діяльність об'єкта аудиту або встановлюються правила здійснення ним певних видів господарських операцій;

зміни, унесені до нормативно-правових актів, якими змінюється порядок відображення в обліку певних операцій чи змінюється порядок складання фінансової звітності;

загострення конкурентної боротьби з боку конкурентів;

зміна стратегії розвитку галузі, у якій здійснює свою діяльність об'єкт аудиту, що зумовлює зменшення обсягів державного замовлення;

штучне обмеження використання виробничої потужності об'єкта аудиту та обсягу виробництва продукції у зв'язку з обмеженістю внутрішнього ринку спожити весь обсяг продукції та обмеженням експорту;

форс-мажорні обставини (стихійні лиха тощо) та ін. [8].

Внутрішні фактори фінансово-економічного ризику є безпосереднім результатом діяльності об'єкта аудиту й можуть ним регулюватися. До найтипівіших внутрішніх факторів ризику можна віднести:

1) фактори ризику, пов'язані з фінансово-господарською діяльністю об'єкта аудиту:

зміни в організаційній структурі, унаслідок яких конкретні функції з фінансово-господарської діяльності виконуватимуться структурними підрозділами, працівники яких не мають відповідного досвіду та кваліфікації;

створення нових відокремлених структурних підрозділів;

не встановлені правила здійснення внутрішнього контролю, відсутні накази, розпорядження тощо;

суть правил внутрішнього контролю свідчить про їх формальність, неврахування специфіки діяльності об'єкта аудиту, внаслідок чого важко попередити, виявити та виправити помилки;

відсутній контроль за дотриманням визначених правил діяльності об'єкта аудиту;

зміни у видах діяльності об'єкта аудиту;
призначення нових керівників (у тому числі структурних підрозділів), які не мали практичного досвіду здійснення певних видів господарської діяльності;

суттєві зміни показників фінансового плану в порівнянні з попередніми роками (зокрема, суттєве збільшення видатків при неадекватному збільшенні доходів);

укладення договорів із суб'єктами господарювання, що мають значну заборгованість перед об'єктом аудиту, або із суб'єктами господарювання, щодо яких аудитор має інформацію про завищення ними обсягів робіт, ціни товарів або послуг, розцінок чи тарифів;

укладення договорів із суб'єктами господарювання, що мають невідповідну репутацію, або з маловідомими суб'єктами господарювання, які нещодавно створені чи предмет договору не є їх основною діяльністю;

значне зростання дебіторської та/або кредиторської заборгованості;

укладання договору, умови якого заздалегідь є вкрай не вигідними для об'єкта аудиту й існують сумніви щодо повноти наданих послуг (виконаних робіт) і спроможності їх оплати тощо;

фактори ризику, пов'язані з веденням бухгалтерського обліку;

унесення змін до облікової політики суб'єкта господарювання;

відсутність положення про бухгалтерію, посадових інструкцій відповідальних працівників, графіка документообігу тощо;

низький рівень комп'ютеризації бухгалтерського обліку;

застосування неліцензійних програм з ведення обліку або несвоєчасне оновлення програм відповідно до змін у методології ведення бухгалтерського обліку чи облікової політики;

відсутність розмежування доступу до ділянок обліку, можливість доступу до комп'ютерної програми осіб, які не мають відповідних повноважень, унаслідок чого можливе внесення несанкціонованих змін тощо [8].

Крім цього, принципи управління передбачають, що наглядові ради створюють постійні комітети, до компетенції яких, зокрема, належать питання звітності й управління ризиками. Однією з форм контролю за фінансово-економічними ризиками є також звіт виконавчого органу загальним зборам акціонерів, який має включати інформацію, що надасть можливість акціонерам не лише детально обговорити та критично оцінити стратегію, а й ризики, напрямами діяльності й фінансові результати.

Розглядаючи будь-яке спірне питання товариство має враховувати правила нормального підприємницького ризику під час прийняття відповідальних рішень. З метою уникнення надмірної перестороги з боку посадових осіб органів товариства вчиняти відповідальні дії товариству доцільно розглянути можливість страхування відповідальності посадових осіб [9].

До суттєвої інформації, яку товариство повинно регулярно розкривати, належать, зокрема, відомості про істотні фактори ризику, що впливають на діяльність товариства. Товариство повинно розкривати

інформацію про істотні фактори ризику, які можуть вплинути на фінансовий стан та результати господарської діяльності товариства в майбутньому і які можна з достатньою мірою впевненості спрогнозувати. До таких факторів ризику можуть належати фактори, що пов'язані з функціонуванням певної галузі економіки, фінансових ринків, рівнем відсоткової ставки, а також фактори, що впливають на конкретне товариство, зокрема, пов'язані із забезпеченням сировиною, ринками збуту, потенційною відповідальністю за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища тощо [9].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1) в основі управління фінансово-економічними відносинами, ризиками та загрозами лежать правові методи, оскільки право виступає елементом надбудови над економічним базисом, створює загальну нормативну систему, а також систему управління, таким чином впливаючи на формування управлінських рішень, регулюючи не лише економічні та фінансові відносини, а й ризики та загрози. На підставі цього формується модель управління, яка має відповідати певній стадії управлінського циклу – дескриптивній, прескриптивній або ретроспективній стадії. З цієї метою застосовують відповідні нормативно затверджені методи фінансово-правового регулювання, державно-нормативний та локальний;

2) хоча законодавство України визначає підприємство як господарську діяльність, пов'язану з ризиками, але, водночас, ним регламентована незначна частина взаємовідносин між суб'єктами цієї діяльності, що негативно відображається на кількості, характері, наслідках фінансово-економічних ризиків;

3) за таких умов досить відповідальною та актуальною є проблема вироблення або обрання правильних методик прогнозування і обчислення фінансово-економічних ризиків, що нормативно затверджуються. Серед них найефективнішими є такі методики:

а) проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій, що дає змогу обчислити й контролювати коефіцієнти фінансової незалежності, фінансової стабільності забезпечення власними коштами й показник фінансового лівериджу;

б) складання бізнес-планів, у процесі якого відображаються такі основні види ризиків: затримання початку виконання проекту; недосягнення запланованого обсягу виробництва та реалізації продукції (ринковий); зміни економічної політики держави, конкуруючої технології.

Усі суб'єкти господарювання за значенням для їх життєдіяльності належать до одного із ступенів ризику: з високим, середнім та незначним;

в) методика проведення фінансового аудиту, що дає змогу виявити й перевірити зовнішні та внутрішні фактори фінансового ризику.

Постійні аудиторські комітети наглядових рад повинні забезпечувати прогнозування та управління ризиками, розкривати товариству істотні фактори ризику, що можуть вплинути на фінансовий стан і результати господарської діяльності.

Перспективи подальших наукових розвідок у розглядуваному напрямі, на нашу думку, передбачають практику управління фінансовими ризиками й розроблення теорії прийняття оптимальних управлінських рішень в умовах фінансово-економічних ризиків. Вони пов'язані з розробкою і запровадженням нормативів нормативно-правовими актами, що регулюють страхування та запобігання ризикам і загрозам, забезпечення успішного функціонування фінансового механізму й контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Товарищи о товариществе // Бизнес. – 2008. – № 7. – С. 102–105. – 18 февр.
3. Управление социалистическим производством: Организация. Экономика : [слов.] / под ред. О. В. Козловой. – М. : Экономика, 1983. – 336 с.
4. Халфина Р. О. Право как средство социалистического управления / Халфина Р. О. – М. : Наука, 1988. – 256 с.
5. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій : наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27 черв. 1997 р. № 81.
6. Методика складання бізнес-планів, розроблена агентством з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій : наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 21 квіт. 1997 р. № 56.
7. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України із змін і доповн., унесеними Законом України від 28 груд. 2007 р. № 107–VI (зміни, унесені Законом України від 28 груд. 2007 р. № 107–VI, діють по 31 груд. 2008 р.).
8. Методика проведення органами Державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання, затверджена наказом Головкин України від 9 жовт. 2007 р. № 232.
9. Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Державної комісії цінних паперів та фондового ринку від 11 груд. 2003 р. (протокол № 571).